Oponentský posudek

na bakalářskou práci Miroslava Melkese, Zemědělský rok ve středověku (archeologické nálezy zemědělského nářadí ve 13. – 15. století na území ČR)
České Budějovice 2013, 40 str. textu, 26 obrázků.

Předložená bakalářská práce se zabývá tématem, ke kterému existuje poměrně rozsáhlá literatura. Na té také autor svoji práci založil. Ve své práci prokázal, znalost zvoleného tématu, prokázal orientaci v literatuře, schopnost syntézy a vyvození závěrů, což potvrdil především v závěrečném shrnutí, které je sepsáno přehledně a velmi dobře.
Práce je rozdělena do čtyř základních kapitol.
1. Vznik zemědělství a život středověkého rolníka, které je děleno dále do čtyř podkapitol.
2. Zemědělské systémy, dále děleny do tří podkapitol.
3. Typy středověkého zemědělského nářadí, kde se autor zabývá rozborem osmi zemědělských nástrojů.
4. Živočišná výroba, zabývající se šesti předměty a zápřahem. V závěru pak shrnuje své poznatky o dané problematice.
Práce je sepsána poměrně kvalitně, avšak s tak široce zvoleným tématem bylo těžké se vypořádat na poměrně malém prostoru zcela bez problémů. Místy například věnuje autor poměrně velký prostor staršímu, především slovanskému dělení na úkor informací o středověkých nálezech. V úvodu píše, že „za hlavní zájmovou oblast bylo zvoleno území České republiky", avšak z celé práce je jasné, že se opírá především o nálezy z Čech a moravské zůstávají v pozadí. V závěrečné části píše, že historické prameny a ikonografie jsou důležitými zdroji informací v dané oblasti, avšak v práci se bohužel ani jednou nesetkáváme s odkazem na tento druh informací. I když v zadání má archeologické nálezy, je dnes při syntetickém výkladu této problematiky citace těchto pramenů běžná.

V úvodu se M. Melkes zamýšlí nad společenským vývojem od mladého paleolitu a poměrně obšírně se zabývá problematikou domestikace rostlin a zvířat v neolitu, kde značně čerpá ze zahraniční literatury. Od popisu situace v neolitu pak přechází do vrcholného středověku, kap. 2.2., str. 5. V úvodu této kapitoly přeskakování ze století do století působí neuspořádaně, čemuž se místy neubránil ani při dalším výkladu. Například na konci str. 5 se dovídáme, že ve 12. století se rozpadla hradská soustava odchodem šlechty na vlastní dvorce, ale není jasné, jak po předchozím výkladu k jejich vlastnictví dospěli.

K dalšímu textu mám několik připomínek.
Str. 6, proces vnitřní a vnější kolonizace mající zásadní vliv na dosídlení a osídlení našeho území a na další pozitivní hospodářský vývoj, je uvedeno větou „Závažné postavení v bilanci proměn 13. století bývá přičítáno i příchodu jazykově německých kolonistů", stejně jako slova, že „vyžadoval jistou míru organizovanosti", nepovažuji za zrovna šťastnou formulaci tohoto vysoce organizovaného procesu. Následně ho však rozvádí se všemi klady.

3. odst. Z textu není zcela jasné, kdy byla obsazována půda do výše 500 m.n.m, zda již před kolonizací či během ní. U emfyteuse uvádí, že zaručovala držení statku, ta však představovala i dědičnost, jeden ze zásadních znaků emfyteuse, kterou sem přinesli kolonisté.
Str. 7. se zabývá postavením rolníka až do 18. a 19. století, což v rámci rozsahu práce považuji za zbytečné. Dále uvádí úvahu, že „Účast rolnických rodin na trhu byla podle všeho celkem skrovná". Zde by se pak hodilo vysvětlit, kdo tedy zásobil město, když ne rolník. Vycházeje z práce Le Goffa a kol. 2003 uvádí, že pastevci té doby žili vysoko v horách, což platí spíše pro alpské oblasti, ale těžko lze aplikovat na naše území. Lepší by bylo se zabývat v tomto případě organizací pastevectví u osad v rámci trojpolního systému.
Str. 8, ř. 4. odspodu. V komoře se uchovávaly nejen zemědělské produkty, ale veškeré cenné předměty včetně oblečení apod.

Ř. 2. odspodu, existence chlévů je spíše hypotetická. Téměř celoročně dobytek pobýval venku. Tvrzení v posledních dvou řádcích str. 8 platí spíše pro období pozdější.

Str. 9. Tvrzení o tom, že vesničané spotřebu vody pokrývali především ze studní je velmi sporné, jak ukazuje dosud jediná studna na ZSO na Moravě. Spíše se jedná o zdroje alternativní, jak ukázal např. výzkum Bystřece a dalších osad. Zde pisatel zcela pominul výzkum ZSO na Moravě.

2. odst. Do kontextu středověku ne zcela zapadá věta, že „zůstat trvale v usedlosti mohla pouze selka na velkém bohatém statku, obklopená zástupem děveček", což je zřejmě myšleno v pozdějším období. Tvrzení o celoroční pracovní vytíženosti není zcela přesné. Historické i ikonografické prameny hovoří o tom, že v některých měsících byl dostatek času na regeneraci, zábavu apod.

Vinohradnictví hrálo na středověké vesnici (s výjimkou určitých oblastí) jen malou roli, proto není jasné, proč se v polovině str. 9 autor náhle zaobírá touto problematikou poměrně široce a ne zcela do kontextu zapadá věta „Na městských vinicích nacházelo práci a výdělek množství chudiny z měst".

Str. 13, citace „Žárové zemědělství - pole nebyla trvalá, ale dočasná. „ Ve středověku se žárové zemědělství provozovalo pravděpodobně pouze doplňkově." Pokud má autor na mysli dobu od pol. 13. stol., pak žďáření bylo základem zakládání kolonizačních plužin. V počátcích vsí neustálým rozšiřováním polí tímto způsobem udržovali poměrně vysoký výnos, který pak rychle klesal. Nebylo tedy doplňkem, ale v počátku základem středověkého kolonizačního zemědělství.

Rozšíření jídelníčku poddaného lovem zvěře. Lov byl výsadou šlechty. Za pytlačení těžké tresty. V textu se několikráte opakuje „úhorování s rotací ozim – jař – úhor", jsou zcela pominuty další plodiny, především hrách, který půdě dodával potřebné živiny. U trojpolního systému by bylo dobré zmínit využívání úhoru k pastvě a tím přirozené hnojení, vždy celého pásu napříč plužinami, oplétaného proti vstupu dobytka na obdělaná pole.

Str. 15, ř. 9 „Traťová plužina byla závislá na rovinatém terénu". Naopak, jednotliví rolníci měli plužiny v různých tratích, aby všichni pokryli různou kvalitu pozemků, neboť v jejich bonitě býval velký rozdíl. Některé z nich mohly ležet i v těžko přístupných terénech.

Str. 16, autor zcela pominul podíl luštěnin ve stravě. Jen jednou v úvodu zmíněna čočka, hrách vůbec ne.

Str. 19 a 20 u několika věcí postrádám citace, např. radlice z Gajar.

Str. 20, u popisu asymetrických radlic 8.-10. století postrádám úvahu o jednostranném opotřebení jinak symetrických radlic, zvláště pokud autor uvádí, že některá ze stran byla značně opotřebená.

Str. 20, 21, 22, citace (Šach 1961, 1963) je zásadně bez odkazu na stranu.

Str. 24, 3. odst., poslední ř. „Přesto jsou i nadále častější nálezy radlic." (než krojidel). Není jasné proč i nadále. Předpokládal bych větu, „Nálezy radlic jsou mnohem častější než krojidel" nebo podobnou.

Str. 25, ř. 5, Pro citaci nástrojů z Moravy by lépe posloužily práce Belcredi 1989, Terminologie, třídění a kód..., AH 14 a monografie Bystřec 2006 než starší práce z let 1983 a 1986.

Předposlední odstavec: nepominutelnou součástí užití bran bylo rozbíjení hrud po orbě.

Str. 31, Jako jednu z největších zvláštností srpu by mělo být výrazně vypíchnuto, že se jedná o jeden z mála předmětů, na kterém se téměř pravidelně objevují značky. Zmíněno jen mimochodem u dvou nálezů.

Str. 32, Není jasné, proč mezi srp a kosu je náhle vložena kapitola o živočišné výrobě.

4.2.1. Citace, „Část polních plodin byla pěstována záměrně jako píce. Pro koně, hovězí dobytek, ovce a kozy se shromažďovala stráva (tráva) a sušilo seno." Trávu rozhodně nemůžeme řadit mezi polní plodiny, pokud je to takto myšleno.

4. odst., ř. 2-3, „Dřevěné kosiště najdeme v archeologických nálezech jenom výjimečně." (stejně jako dřevěné části jakýchkoliv dalších předmětů, není jasné zdůraznění).

Str. 34, ř. 8, zmíněn velmi důležitý zdroj informací o zemědělských nástrojích: soupisy poddanských gruntů v 16. století, bohužel však bez citace a většího využití.

Cep: Nezmíněn velmi zajímavý nález z Vizmburku (Lochmann 1983,226). Cepy s kovovým kováním nesloužily k mlácení obilí. Biják byl dřevěný a byl spojen s kovovým kroužkem a

kováním na cepovce koženým řemínkem, aby byl co možná nejlehčí a nepoškodil zrno (Míka 1960, obr. 39).
Str. 35, odst. 2, ř. 8, chomout je doložen například moravskými litinami Soběslava I., litinami?
Str. 36, odst. 4.2.5. ř. 3, se 4 až 6 otvory (číslovky vypsat).

Poslední řádek: Pojednání o podkově je pojato poměrně široce, zvláště teoretický popis funkce ozubu. Je však zcela opomenut vývoj a funkce žlábku. K většímu rozšíření hmatce došlo až v 16. století. Původ hmatce je připisován především vyrovnání kopyta na zpevněných cestách a pak ke zpevnění podkovy v čelní části, kde docházelo nejčastěji k jejímu opotřebení a zlomení. Bylo by dobré si informace doplnit o základní literaturu (Štěpánek 1887, Král 1950).
Str. 37, odst. 2 ř. 10, základní dělení podkov je možné jednoduše shrnout na letní – zimní a dle náročnosti terénu.
Str. 38, 4.2.6., u pérových nůžek by bylo dobré zmínit, že jejich velikost je velmi rozdílná a užití mělo široký záběr.
Str. 40, ř. 2, autor uvádí, že: „Při studiu vrcholně středověkého zemědělství je důležité propojení několika vědních oborů. Kromě archeologie a historie je to také ikonografie." Je jistě velká škoda, že alespoň okrajově nezabrousil do ikonografie, neboť v některých věcech se to přímo nabízelo a totéž můžeme říci i o písemných pramenech.

Autor se v textu neubránil celé řadě chyb a překlepů, které nesvědčí o důkladné kontrole textu.
Str. 4, ř. 7, „Divoká, volně žijící zvířat", tentýž řádek: „za ochočené, domestikované zvíře se považuje takový jedince", (zvířata, jedinec)
ř. 11: změnu demografický parametrů, (demografických)
Str. 5, ř. 6. od spodu patří: družníky (asi družiníky)
Str. 6, 3. odst. „jednak k obsazení méně příznivých vyšší poloh, jedna se zaměřila na reorganizaci plužin", (patří vyšších, jednak)
Str. 8, ř. 3. ohništěm umístěný v rohu (umístěným)
Str. 9. Práce vyžadované vinnou révou a jejím zpracováním zasahovali (Práce zasahovaly), jaké práce jsou vyžadované vinnou révou?
Str. 11, ř. 2 od spodu „sadaři pohnojily a okopaly" (pohnojili, okopali)
Str. 15, ř. 10, Plužina byly (byla),
ř. 18, 19, byly polní trati (tratě)
Str. 16, 3. odst. ř. 4, Jeho k jeho (Jeho vypustit)
Str. 21, ř. 5, koexistovala v i v rámci (i - pryč)
Str. 22, ř. 2, Způsob práce a je jako (a - pryč),
3. odst. s překladnou lopatku (zřejmě lopatkou).
Str. 24, ř. 4, krojidla rozdělit na dva typy (lze rozdělit; rozdělujeme)
4. odst. ř. 1, s nástupem vrcholně středověkého pluhu se dochází i k rozšíření krojidel, jež byla jeho součástí. (se-vypustit, krojidla byla jeho součástí)
Str. 25, ř. 2, sloužila k očištění radilce (radlice) od ulepené hlíny (ulepené není nejlepší formulace) nebo k pohánění tažných zvířat (to nebyla funkce otky, možná využití násady, na které byla připevněna).
Str. 26, ř. 10-11, Tato brána v Semonicích nebyla (tyto brány nebyly, pomnožné číslo),
ř. 16 totéž, samotná brána, (samotné brány).
Str. 27, ř. 2, dvouzubé motyčky nebyly využívány jen ve vinařství, ale jsou typickým nástrojem pletí a okopávání, používaly se i k rozbíjení hrud apod. Nálezy např. Semonice, Huml 1967, 11, Bystřec, Belcredi 2006, Tab. XXXIX/3, Bystřec. Motyky jsou tvarově velmi variabilní.
Str. 30, ř. 3, zvětšování délky čepel (čepele)
Str. 27, 4.1.8. ř. 1, pěstování vinné rév (révy), ř. 8, nože bez výběžku se hodili (hodily, spíše však z kontextu používaly)
Str. 28, ř. 8-9, minimalizovali se ztráty (minimalizovaly),
3. odst. ř. 2, zahnutá násad (násada)
Str. 32, ř. 5, pro pouze pro maso (pro – pryč)

Str. 33, ř. 10 a 12, kose (kosa),
ř. 18, síla železa n hřbetu je (asi na hřbetu).
Str. 34, ř. 3, jindy moha mít hrabice (mohla)
odst. 4.2.3. ř. 2, kromě slámy řezala i tráva (se řezala)
Str. 35, odst. 2, ř. 3, první doklady o chomoutu (o – pryč),
Str. 36, odst. 4.2.5., ř. 9, podkovávky (podkováky), poslední řádek-hmatec se objevuje ještě později
Str. 38, ř. 10, tvarované v místě ohnut do prstence (ohnutí).
Str. 40, ř. 5, hlavní cílem mé (hlavním)
V seznamu literatury jsem marně hledal některé odkazy jako Beranová 1968, 1973, 2004, Petráň 1963 a Smetánka 1962.

Při vyhodnocení předložené práce musíme vzít v úvahu, že autor měl před sebou nelehký úkol zpracování v podstatě dvou odlišných témat. Prvním je téma zemědělského roku ve středověku, kterému byla již věnována poměrně velká pozornost, a to nejen na stránkách odborné literatury. Kniha Z. Smetánky o Ostojovi ukázala, že toto téma je zajímavé i pro širokou laickou veřejnost. Autor tedy vyšel z dosavadní literatury a neměl mnoho možností toto téma obohatit novými myšlenkami. Téma zpracoval erudovaně, škoda, že v některých případech nepoužil více vlastních formulací. Za nejzávažnější nedostatek je možné považovat nezmínění zásobních jam, které měly pro osadu zcela zásadní význam, bez ní by její existence nebyla možná. Tyto jámy hrály na vsích velkou roli ještě v 19. století.

Druhá oblast je téma archeologických nálezů zemědělského nářadí ve 13. – 15. století. Také tomuto tématu byla v historii naší archeologie věnována značná pozornost. Někteří autoři se pokoušeli vytvořit nejrůznější morfologická třídění ve spojitosti s některými zemědělskými nástroji a tato skupina bývá celkem přehledně popisována v současných publikacích. Autor tedy opět vyšel z dřívější i současné literatury, kterou bohatě cituje. Opřel se především o práce M. Beranové, kterou cituje více jak šedesátkrát. Následuje Nekuda s 28 citacemi, bohužel z odkazů v textu není jasné, jestli se jedná o R. nebo V. Nekudu. To poznáme až podle roku vydání. Následují R. Krajíc s 16 odkazy, Z. Smetánka se 14, A. Míka s 11, Petráň – Petráňová a V. Huml s 8. Z toho vyplývá, z jakých zdrojů především čerpal a také to formuje jeho práci. Zachoval v podstatě zaběhnuté současné třídění a všechny předměty popsal všemi základními určujícími funkčními i morfologickými znaky, čímž v podstatě svůj úkol splnil. Přes všechny mnou zmíněné připomínky, z nichž některé jsou spíše doporučením, jak práci zkvalitnit, se autor se zadaným tématem v podstatě vyrovnal

a práci doporučuji k dalšímu řízení s hodnocením dvě.

V Brně dne 17. ledna 2013,

vypracoval PhDr. Ludvík Belcredi